

De Koerier

van

[2011] nr. 50

Brabants Heem

Brabants Heem van vrijwilligers, voor vrijwilligers

Beste lezer,

Dit is het 50ste nummer van De Koerier van Brabants Heem. Niet alleen een mooi getal, maar ook een mijlpaal.

De eerste vijftientig nummers zijn verzorgd door Harrie Grielen als een echte knipselkrant. Dat initiatief voorzag duidelijk in de behoefte van de heemkundekringen.

Vandaag wordt dat aantal geëvenaard. Die tweede reeks kende (en kent nog steeds) als opzet dat het voor de helft een knipselkrant blijft en voor andere andere helft bestaat uit aankondigingen, berichten en tips vanuit het bestuur.

In dit nummer zijn voor het eerst alle bestuursleden vertegenwoordigd met een bijdrage (op die van een zieke na). Ik mag hopen dat dit een goede gewoonte wordt. Want omdat De Koerier ook via de website brabantsheem.nl beschikbaar is, hoopt het bestuur al die 30.000 actieve en iets minder betrokken heemleden in Brabant te bereiken.

Rest mij u ook namens alle bestuursleden fijne feestdagen en een gezellige jaarwisseling toe te wensen, maar vooral alle voorspoed en geluk in 2012.

Jan Franken

VOORWOORD

Brabant is bij uitstek een provincie waar veel heemkundekringen actief zijn. Met recht is Brabants Heem er trots op dat al die kringen samen zo'n 30.000 leden hebben. Mensen, bij wie veel lokale kennis aanwezig is. Gelukkig zijn er onder hen ook veel actieve leden, die de lokale kennis uitdragen, die de inwoners van hun dorp of stad in aanraking brengen met de geschiedenis van de plaats waar ze leven. En het is ook heel mooi om te zien dat heemkundekringen ook steeds meer proberen kinderen en jeugd via allerlei projecten bij die geschiedenis te betrekken. Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst! Brabants Heem kan daar trots op zijn. Maar nog veel belangrijker is dat gemeenten en provincie trots kunnen zijn op al die heemkundigen, die de plaatselijke geschiedenis bewaren, vastleggen en uitdragen via tijdschriften, boeken en projecten. Het is heel goed om te mogen constateren dat ook de lokale overheid het belang van de heemkunde en de kringen meer en meer is in gaan zien. We zijn op allerlei terreinen vaste gesprekspartners van gemeenten geworden. Niet alleen maar op het vlak van de geschiedenis van dorp en stad. Maar ook als adviseur bij bestemmingsplannen, beheer van het landschap, cultuurhistorische waardekaarten, monumenten en evenementen.

Een mooi voorbeeld daarvan was de uitreiking van de Knippenbergprijs, die op 11 november in Deurne plaats vond. Het thema voor de Knippenbergprijs was dit jaar Erfgoed en Landschap. Dat het thema leeft blijkt wel uit het grote aantal inzendingen en het kwaliteitsniveau daarvan. Bij die aandacht voor erfgoed en landschap hebben Brabants Heem en de daarbij aangesloten kringen een belangrijke rol gespeeld. We zien bijvoorbeeld dat bij heemkundekringen steeds vaker initiatieven nemen om historisch belangrijke elementen in het landschap te herstellen en daarmee op een andere manier dan gebruikelijk erfgoed veilig te stellen. Zo zijn heemkundekringen dus ook verdedigers geworden van de cultuurhistorische waarden in het landschap. Dat ging niet altijd van een leien dakje. Veel kringen moesten wennen aan deze rol en Brabants Heem heeft ze daarin, in samenwerking met Erfgoed Brabant, ondersteund. En dat is nou precies de kracht van onze koepel. Het behartigen van de belangen van de heemkundekringen en de kringen ondersteunen bij hun activiteiten. Zo zijn er bijvoorbeeld cursussen georganiseerd over het beleid ten aanzien van ruimtelijke ordening, de wetgeving. Er is veel culturele en lokaalhistorische kennis aanwezig bij onze heemkundigen en Brabants Heem ondersteunt hen graag. Het is van belang dat vertegenwoordigers van de kringen goede en gerespecteerde gesprekspartners zijn bij de gemeente als het gaat om bestemmingsplannen, bouw- en sloopplannen of de lokale Monumentencommissie. Soms worden

Knippenbergprijs 2011

heemkundekringen ervaren als kritische partners bij het opstellen van gemeentelijke plannen. En het is terecht dat we kritisch, soms ook lastig, zijn. Het gaat namelijk om belangrijke zaken: behoud van ons historisch erfgoed voor de generaties na ons.

Activiteiten als deze geven ook dat heemkundekringen en Brabants Heem met de tijd meegaan. Antwoorden geven op vragen, die nu, in 2011, en in de toekomst gesteld worden. Partner willen en kunnen zijn op een breed vlak. Samen met partners op het gebied van erfgoed een vuist maken om gezamenlijk de belangen te bepleiten. En om al die redenen is Brabants Heem ook uitdrukkelijk de samenwerking aangegaan met Erfgoed Brabant. Gebruik maken van elkaars sterke kanten, gebruik maken van ondersteuning bij activiteiten, gebruik maken bestaande kennis in het brede veld van erfgoed in Brabant. Want het is echt nodig om die gezamenlijke kennis in te zetten om de historie te bewaren en uit te dragen, de leefkwaliteit te verhogen en te voorkomen dat Brabant en de eigen gemeenten "verrommelen" als prooi van de economie. Samen met de heemkundekringen dragen we die verantwoordelijkheid naar komende generaties. En daar moeten we vooral, vol enthousiasme en overtuiging, mee doorgaan.

Henk Hellegers, voorzitter Brabants Heem

BESCHERMING VAN HET ARCHEOLOGISCH ERFGOED IS HARD NODIG

De kennis over ons verleden, ons gemeenschappelijk geheugen, zit voor een groot deel in de bodem. Veel van dat bodemarchief is al ongezien verdwenen door de vele uitbreidingen van steden en dorpen, infrastructurele werken, ruilverkavelingen, waterwerken en andere bodemingrepen. Het nu nog overgebleven bodemarchief is zeer kwetsbaar door verdergaande ontwikkelingen en het intensieve gebruik van de gronden. Wat nog aanwezig is dient daarom hard nodig beschermd te worden omdat dit archief maar eenmaal gelezen kan worden.

Door een goed gemeentelijk archeologiebeleid en een actieve rol van vrijwillige amateurarcheologen is winst te verwachten op verschillende gebieden. Die winst bestaat bijvoorbeeld uit:

meer aandacht bij de gemeente voor archeologie en/of het cultureel erfgoed:

- betere bescherming van archeologie en culturele erfgoed
  - versterking van de lokale identiteit en ruimtelijke kwaliteit
  - meer betrokkenheid van de burgers bij de locatie waar zij wonen, werken en recreëren
  - economische voordelen, zoals toerisme en recreatie
- een meer effectief beleid voor de gemeente:*
- een eenduidig en helder beleid, gemeente zelf en burgers weten waar ze aan toe zijn
  - minder (financiële) risico's
  - een beter draagvlak voor het beleid, minder kans op zienswijzen/ bezwaarschriften

meer mogelijkheden voor vrijwillige amateurarcheologen

- lokale kennis goed benutten
- meewerken met bedrijven bij archeologisch onderzoek
- zelfstandig veldwerk verrichten op vrijgegeven gebieden

Hoe kunnen we meedenken en steun geven voor het archeologiebeleid?

Op de eerst plaats een goede relatie opbouwen. Belangenbehartiging door vrijwilligers begint met een goede samenwerking met de gemeente bij het opstellen van een gemeentelijk beleid. Wanneer dit beleid goed geregeld is zijn belangenbehartigers veel minder tijd en energie kwijt aan het volgen en bewaken van de gemeente. Belangenbehartigers organiseren zich daartoe (op gemeentelijk niveau) in een 'archeologiegroep' veelal van de plaatselijke heemkundekring(en). Dit houdt in dat er regelmatig contact tussen de ambtenaar c.q. ambtenaren en de vrijwillige amateurarcheologen moet zijn. Ook van belang is dat de gemeenteambtenaren de vrijwilligers in een vroeg

stadium informeren over nieuwe bestemmingsplannen, herzieningen van bestemmingsplannen en de te verlenen omgevingsvergunningen. Ook dient één of meerdere vrijwilliger(s) zitting te hebben in de monumentencommissie of anders directe lijnen naar de vertegenwoordiger in die commissie voor archeologie. Tot slot dient de gemeente in haar opdrachten de verplichtingen op te nemen dat voor archeologische vooronderzoeken de plaatselijke vrijwilligers geraadpleegd dienen te worden.

- **Meewerken bij het opstellen van een archeologiekartaan archeologiebeleid**

Een gemeente kan haar archeologisch erfgoed alleen beschermen wanneer het archeologisch potentieel bekend is. Dus waar liggen de archeologische monumenten en wat zijn gebieden met een archeologische verwachtingswaarde. De gemeente kan daarvoor de provinciale cultuurhistorische waardekaarten gebruiken. Dan zal bij veel bodemingrepen archeologisch onderzoek vooraf moeten uitwijzen of te verwachten waarden al dan niet aanwezig zijn. Een eigen gemeentelijke archeologiekartaan is efficiënter en tevens veel zorgvuldiger als onderbouwing voor te maken keuzen. Een samenwerking is in het belang van de gemeente. Het versterkt draagvlak voor het beleid en voorkomt latere zienswijzen en bezwaren.

De rol van de belangenbehartiger daarbij is:

- dring er bij de gemeente op aan dat er zo'n kaart komt als de gemeente daartoe niet zelf besluit
- probeer invloed te hebben op de wijze waarop die kaart tot stand komt
- zorg ervoor dat de lokale kennis gebruikt wordt.

Slabroek (foto Liesbeth Teunissen)

Betrokkenheid bij het opstellen van een archeologie (erfgoed) verordening

Een archeologie- of erfgoedverordening is een extra instrument voor bestuurlijke regelingen. In zo'n verordening kan bijvoorbeeld het volgende worden vastgelegd:

- eisen die de gemeente stelt aan archeologisch onderzoek en de daarbij behorende rapportage
- de procedure voor het aanwijzen van bijzondere gebieden waaronder gemeentelijke archeologische monumenten
- de rol van amateurarcheologen c.q. vrijwilligers
- publieksvoorlichting
- regelingen voor financiering en subsidies bijvoorbeeld voor archeologische kosten die de gemeente niet kan/wil verhalen op de veroorzaker.

Door gebieden aan te wijzen als gemeentelijke archeologische monumenten kan de bescherming van die gebieden via de verordening worden vastgesteld en is die niet meer afhankelijk van de regels in een bestemmingsplan. Stimuleer als belangenbehartiger/amateurarcheoloog dat de gemeente gebruik maakt van de extra mogelijkheden die een archeologieverordening biedt. Bij de voorbereiding van een verordening moet de gemeente gelegenheid bieden voor het inbrengen van zienswijzen. Maak daar gebruik van!

André Velthausz

Bron: AWN/ Monumentenfederatie Noord-Brabant/ Brabants Heem (maart 2011)

DE PORTEFEUILLE ARCHIEVEN, MUSEA EN COLLECTIES.

Voor de archieven, de musea en de collecties is er bijzondere aandacht vanuit het bestuur van Brabants Heem. De bloei van Brabants Heem in het verleden heeft ervoor gezorgd dat het draagvlak voor de cultuurhistorie tot op dit moment booming is in onze mooie provincie. Dit komt o.a. tot uitdrukking in de totstandkoming van m.n.. Erfgoed Brabant. Want Brabants Heem en de interesse ervoor heeft het mogelijk gemaakt dat in onze provincie zoveel aandacht is voor het erfgoed, voor het eigene. Zo is er een sluitend net van archiefzorg van de overheden en wordt de provincie overdekt door een lappendeken van (verschillende) musea en collecties. Als nooit tevoren is het nu zaak op te komen voor het behoud van ons erfgoed. Dit moet gekoesterd worden, met zorg omringd en dat is nu precies waar Brabants Heem voor staat.

Het opkomen voor ons erfgoed begint met het leggen en onderhouden van goede contacten, contacten tussen Brabants Heem, de archiefdiensten en musea en collecties. Brabants Heem kan ondersteuning bieden dan wel zorgvragers de weg wijzen. Brabants Heem wil daar waar nodig en mogelijk steun bieden, maar ook de vinger aan de pols houden bij bedreiging van datzelfde erfgoed. In tijden van globalisering is er nog méér dan voorheen behoefte aan kennis van de eigen leefomgeving, de streek, de provincie.

Middeleeuwse charters van de fundatie voor Oude Vrouwtjes van de stad Heusden werden in 1977 nog in een lias samengebonden aangetroffen. Foto: F. Lossie. Heusden.

8

In deze tijd van krapte zijn er bedreigingen. Tegelijkertijd zijn het ook uitdagingen en daar waar geholpen kan en moet worden zullen we er zijn.

Brabants Heem wil ook een intermediair zijn tussen de erfgoedinstellingen en –op de eerste plaats– de heemkundekringen. Brabants Heem volgt met grote interesse de beleidsontwikkelingen ten aanzien van archieven, musea en collecties. Van ons collectieve geheugen moeten we het tenslotte hebben.

In ditzelfde nummer van De Koerier van Brabants Heem vindt u een bijdrage van mijn hand over het aanbod van het BHIC om de websites van de heemkundekringen op te tuigen met beeldmateriaal van het BHIC provinciebreed. Dit zijn mogelijkheden en kansen die geboden worden. Het brengen van de geschiedenis naar de mensen toe is vandaag de dag een prachtige uitdaging geboden door alle verworven nieuwe technieken en communicatiemiddelen.

Voor contact met Brabants Heem op het terrein van archieven, musea en collecties kunt u zich melden bij ondergetekende. Telefoon: 0651-450960 of tvdaalst@salha.nl of via de website van Brabants Heem.

T.T.A.B.M. (Tom) van der Aalst

TURVEN EN PENNEN IN MIJN RANSEL.

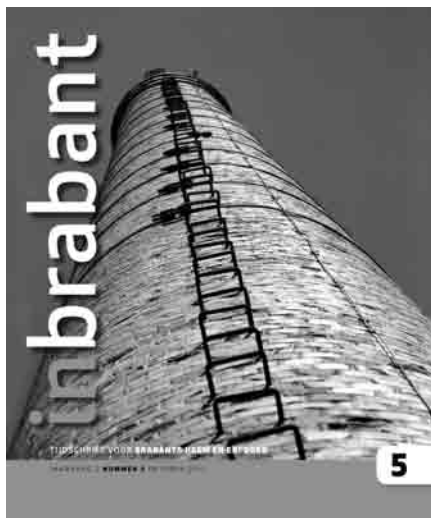
„Turf in je ransel, turf in je ransel, strozak is geen mode meer.“ Dat lied, dat ik 55 jaar geleden op de lagere school leerde (de basisschool bestond toen nog niet), kwam in me op toen ik begon aan deze bijdrage voor de vijftigste uitgave van de Koerier.

Een vreemde combinatie hoor ik u denken, maar binnen het bestuur heeft iedereen zijn eigen werkzaamheden en taken en voor mijzelf is dat het regio-coördinatorschap van West-Brabant, met als bijzonder onderwerp het ondersteunende lidmaatschap van de werkgroep Herleving Turfwinning. Een bijzonder project waarin zeven heemkundekringen samen werken met als doel om de turfgeschiedenis van West-Brabant, die teruggaat tot in de middeleeuwen, in beeld te brengen. Een fietsrouteboek langs turfrelieken, een website voor het onderwijs en een populair wetenschappelijk boek moeten de tastbare bewijzen worden van een succesvol afgerond project. Een expositie die langs verschillende locaties in West-Brabant reist, is een eerste tastbare bewijs. Misschien dat ook Oost-Brabantse kringen in de toekomst belangstelling hebben voor de tentoonstelling!?

9

En die pennen dan? Die hebben alles te maken met het redactiewerk dat ik ‘in mijn schoenen geschoven kreeg’ voor het tijdschrift *In Brabant*. Niet dat het een vervelend werk is. Beslist niet. Elke twee maanden is er een redactiebijeenkomst in Den Bosch en na mijn aantreden in september 2010 in de redactie is er een tweemaandelijks rubriek gekomen waarin heemkundekringen zich kunnen profileren. Samen met Theo Cuijpers van Erfgoed Brabant maakten we kennis met de kringen Halchterth, Heeze-Leende-Zesgehuchten en Onsenoort. Voor 2012 hebben we al een afspraak met de vereniging uit Asten en de kring Fijnaart en Heijningen. *In Brabant* is een gezamenlijke uitgave van de stichting Brabants Heem, de Historische Vereniging Brabant en

de stichting Erfgoed Brabant. In de redactie is West-Brabant goed vertegenwoordigd, want naast ondergetekende maakt ook de Roosendaalse gemeentearchivaris Joss Hopstaken er deel van uit en Ad van den Bulck, de voorzitter van de geschiedkundige kring uit Bergen op Zoom.

Het tijdschrift, dat zes keer per jaar verschijnt, is volledig in kleur uitgevoerd en bevat populair wetenschappelijke artikelen. De redactie streeft er altijd naar om voor elk wat wils te

brenge. Leden van heemkundekringen krijgen bovendien korting op hun abonnement. En natuurlijk kan een kring die iets te vieren heeft, of die een uitzonderlijk project op stapel heeft staan zich altijd melden voor de rubriek waarin heemkundige gezelschappen worden geportretteerd.

René Hermans

JURYVERSLAG VAN DE KNIPPENBERGPRIJS 2011

10

De jury van de Knippenbergprijs heeft de afgelopen maanden een zware tijd achter de rug. Toen het bestuur van de stichting vijf jaar geleden voor het eerst instellingen en personen opriep om kandidaten voor de prijs te nomineren, was het resultaat nog uiterst mager. Niet omdat er zo weinig kandidaten zouden zijn, maar simpelweg omdat de prijs nu eenmaal nog in bekendheid fors achterliep bij die van haar naamgever Willy Knippenberg. Ik herinner me dat we dat eerste jaar alle voorgedragen kandidaten dan ook maar hebben genomineerd, waardoor we ons als jury alleen nog maar hoefden te verdiepen in de uiteindelijke prijswinnaar.

Dit jaar heeft de jury ter beoordeling 22 kandidaten voorgedragen gekregen. Alvorens we ingaan op het proces van de nominering willen daar graag iets over zeggen. Het belangrijkste wat er over te vertellen valt is dat de kwaliteit van deze inzendingen opmerkelijk hoog was. Ik herinner me dat we tijdens een van de juryzittingen tot de slotsom kwamen dat het een race was met vijftien koplopers: 15 kandidaten die allemaal zo bijzonder waren en zoveel bewondering kregen bij de juryleden dat we zonder moeite veel meer prijswinnaars hadden kunnen aanwijzen. Maar dat kan de Stichting helaas niet trekken. De jury heeft dan ook dapper gestreden tegen de eigen emoties en naarstig gezocht naar wie in haar ogen het meest in aanmerking kwam. De opdracht van het bestuur was om daarvoor drie voorgedragen te nomineren.

Alvorens inzicht te geven in de overwegingen welke hebben geleid tot de uiteindelijke keuze, eerst enkele algemene opmerkingen over de afvallers.

Zonder in details te treden over wie waarom afviel en in welke rangorde – dat doet immers niet ter zake, kan immers wel in algemene zin iets over deze categorie worden gezegd.

De eerste groep afvallers, gelukkig waren er dat maar weinig, was de groep die in formele zin niet voldeed aan de criteria die nu eenmaal ieder jaar worden gesteld. Een belangrijk criterium is dat het project moet zijn afgerond, dan wel een zodanig stadium van representativiteit heeft bereikt dat het project al volop functioneert en dat de juryleden zich een goed beeld kunnen vormen van zowel de vorm als de effectiviteit en receptie van het project. Een boek waarvan de tekst bij de drukker ligt, maar dat nog moet verschijnen is een voorbeeld van een project dat te vroeg is ingediend. Enkele van de voorgedragen projecten vielen in deze categorie en konden daarom niet mee in het traject. Soms blijft een project al bij de eerste blik in omvang, betekenis en ook kwaliteit achter bij vele andere inzendingen. Ofwel het past niet of niet helemaal bij het jaarthema. Ook die projecten belanden snel op het stapeltje: afwijzen. Maar zoals gezegd: dat stapeltje was kort na aanvang van de jurering vrij klein. De jury hield zeker vijftien aanvragen over die serieuze beschouwing en afweging verdienden.

Vanaf dat moment gaan de criteria meewegen die verband houden met de persoon van Willy Knippenberg en hoe hij zelf tegen dit soort van activiteiten heeft aangekeken. Aspecten als ‘verstaanbaarheid’ en ‘gerichtheid op een breed publiek’ en het ‘betrekken van anderen in de uitvoering’ worden dan belangrijke toetsstenen. Bezien door de bril van die criteria vielen enkel ingezonden projecten af. Niet omdat ze aan die aspecten geen aandacht zouden besteden, maar simpelweg omdat die bij andere projecten vaak sterker uit de verf kwamen. Zo konden we weer enkele inzendingen wegschuiven. Vervolgens kwamen criteria aan de orde als uitstraling, kwalitatieve afwerking, toeristische uitstraling, aandacht voor details enzovoort. Ach, achteraf gezien was het met al die hulpmiddelen nu ook weer niet zo’n heisa om steeds beter toe te werken naar de uiteindelijke keuze.

Wat daarbij zeker geholpen is de samenstelling van de jury. Die bestaat ieder jaar uit een vaste voorzitter en vier wisselende leden die door het bestuur van de Knippenbergstichting worden aangezocht omdat zij een waardevolle visie hebben op het thema dat het betreffende jaar centraal staat. Dit jaar waren dat activiteit op het grensvlak van erfgoed en landschap, een breed thema waarmee je vele kanten in kunt en waarop op uiteenlopende manieren gestalte kan worden gegeven. Ik wil deze juryleden graag aan u voorstellen. Chris de Bont is historisch geograaf en werkt voor de Universiteit van Wageningen. Hij is bij uitstek deskundig op het terrein dat in Brabant vele actieve adepten kent: het doen van onderzoek naar de ontwikkeling van het landschap op basis van historisch feitenmateriaal.

Frans Ellenbroek is directeur van het Natuurmuseum Brabant in Tilburg en vanuit die invalshoek een deskundige op het terrein van de informatieoverdracht van onze kennis over natuur en landschap naar het publiek.

Janique Huijbregts is Regiomanager Zuid bij de ANWB en werkte voor die tijd voor het Brabant Bureau voor Toerisme. Zij was onze deskundige die kon beoordeling of projecten ook een goede kans van slagen hebben om goed aan te komen bij het brede toeristische publiek.

Thijs Caspers werkt voor Brabant landschap, is auteur en heeft daarnaast een zowel diepe als brede kennis van alles en iedereen die in Noord-Brabant actief is op het gebied van landschappelijke ontwikkelingen en de zorg ervan, mede in relatie tot de bebouwde omgeving.

Ik zelf ben Jan van Laarhoven en het enige vaste lid van de jury, geen specialist op het gebied van landschap, wel een aanbieder ervan, en daarnaast vooral betrokken bij erfgoed als onderdeel van de wereld waarin we ons bewegen.

U zult begrijpen dat de achtergrond van de juryleden en hun persoonlijke betrokkenheid bij het landschap, mede van invloed is geweest op de uiteindelijke keuze.

Waarschijnlijk bent u geleidelijk aan benieuwd geworden wat die keuze is geworden. Voordat ik die geef wil ik graag de overwegingen opsommen die geleid hebben tot de drie genomineerden. Ik wil ze – in alfabetische volgorde – bespreken, dus trekt u nog geen conclusies uit de rangorde die ik hier hanteer.

De Federatie Langstraatbruggen heeft zich, zoals u hebt kunnen zien, ingezet voor het behoud van een reeks spoorwegbruggen. In een aantal gevallen door en over interessante natuurgebieden, zoals de Moerputten bij Den Bosch. De Federatie verenigt plaatselijke werkgroepen en is er in geslaagd de bruggen voor de ondergang te redden en ze een nieuwe functie te geven als schakel in fiets- of wandelroutes. Het is een project dat ooit begon met twee jonge mensen die ontdekten dat wat anderen beschouwden als ouwe rommel in het buitengebied, met wat meer aandacht zou kunnen blijven vertellen over een stuk karakteristieke geschiedenis van de Langstraat. Het is zeer bewonderenswaardig dat deze twee jonge mensen oog hadden voor wat verdiende om gespaard te blijven. Maar ook dat hun idee is opgepakt. Tussen hun idee en de realisatie van hun droom staan vele mensen die op een goede manier hebben laten zien hoe je een doel kunt bereiken door het verbinden van uiteenlopende competenties bij vrijwilligers, bij professionals, bij bestuurders in verschillende lagen en hoe je draagvlak creëert bij de bevolking. De Federatie is erin geslaagd om verroest en verrotte stukjes industriële archeologie een plek te geven in het landschap waarin ze ooit een vitale rol vervulden. Dit landschap is de afgelopen decennia zelf ook ingrijpend veranderd. Daarin lag een speciale uitdaging: hoe kun je dat gewijzig-

de landschap in een goede verhouding brengen met het gerestaureerde erfgoed. Soms was er nog veel overgebleven van de vroegere samenhang, maar soms ook was de moderne tijd met moderne bebouwing over vroeger traject heen geschoven. In dat geval moesten oud en nieuw op een harmonische manier met elkaar worden verbonden. Ook daarin is de Federatie geslaagd, met als resultaat een historisch traject dat dwars door Midden-Brabant den Bosch verbindt met Geertruidenberg.

Marius Grutters met zijn werkzaamheden voor de Maasheggen trok eveneens volop de aandacht van de jury. De maasheggen zijn een uiterst karakteristiek fenomeen in de maasvallei in Noordoost Brabant. Deze heggen zorgen voor een mooi, vogelrijk en cultuurhistorisch interessant landschap. Veel van die heggen zijn door de oprukkende grootschaligheid verdwenen en ook de kennis van het heggenvlechten werd door steeds minder mensen gedeeld. Marius heeft ervoor gezorgd dat de kunst van het heggenvlechten niet teloor is gegaan en heeft zo een belangrijke bijdrage geleverd aan het herstel van de landschappelijk en cultuurhistorische belangrijke Maasheggen. Daarbij heft hij niet gekozen voor de gemakkelijkste weg; het 'importeren' van de kennis van het heggen vlechten door mensen uit Engeland waar het gebruik nog steeds leeft. De wijze waarop die heggen daar tot stand komen is immers een geheel andere dan die waarop aan de Maas heggen werden gemaakt. Die traditie van typisch Brabants vakmanschap dreigde geheel verloren te gaan. Marius Grutters heeft contact gezocht met de dikwijls al hoogbejaarde heggenvlechters die hun leven lang als zodanig in het maasdal actief waren en zich door hen laten leren hoe dat zij werkten. Toen hij zelf alle kneepjes van het vak kende was ere en basis. Vervolgens heft hij die kennis overgedragen aan vele vrijwilligers, vaak jonge mensen ook, die zich hebben ingezet voor het voortzetten van de traditie. Dardoor is de theoretische basis onder het heggen vlechten uitgebreid naar een praktische omzetting en is er zicht op continuïteit ontstaan. Wat begon met één persoon, werd na verloop van jaren gedragen door vele mensen. Het is de enige manier waarop dit soort projecten toekomst heeft. Hoe dan ook, voor het Maasdal is die toekomst al begonnen nu vele mensen zich inzetten om het karakteristieke landschap te herstellen. Behalve voor het maken van nieuwe heggen zet Marius Grutters zich in voor het behoud van fragmenten van oude heggen, levend erfgoed dat een historische dimensie aan het maasdal toevoegt.

De Vrienden van de West Brabantse Waterlinie werden voorgedragen vanwege hun belangrijke rol in het herstel van de Westbrabantse waterlinie. Twee versterkte steden, Bergen op Zoom en Steenberghe, een aantal forten en een inundatiegebied in Halsterens Laag moesten Zeeland en Holland vrijwaren van aanvallen uit het zuiden. Het is een uiterst boeiend thema dat een directe verbinding heeft met belangrijke momenten uit de Nederlandse

geschiedenis. Zonder de omvangrijke herstelwerkzaamheden van de afgelopen jaren was er grote kans geweest dat vele boeiende onderdelen van dit grote verdedigingssysteem verloren zouden zijn gegaan. Daarin ligt de grote verdienste van dit project. Maar ook in de wijze waarop vele mensen en organisaties, inclusief overheden, werden ingeschakeld om het gewenste doel te bereiken. En dat is geen eenvoudige zaak, want er waren grote belangen gemoeid met het project en niet altijd liepen die parallel. De Stichting Vrienden timmert al 15 jaar aan de weg om het enthousiasme van al deze partijen levend te houden en zorgt dat er voldoende momentum blijft om ook met het voortschrijden van de jaren voldoende draagvlak te behouden. Door het herstel van de Waterlinie is een belangrijk stuk West-Brabantse geschiedenis weer beleefbaar geworden.

Bij het kiezen van de prijswinnaar heeft de jury gelet op de omvang van het project, de gecompliceerdheid ervan en de mate waarin vrijwilligers zich er voor hebben ingezet. Zelfs bij een steeds verdere aanscherping van de criteria werd het een nek-aan-nek-race, want alle drie de genomineerden hebben echt het uiterste weten te halen uit hun inspanningen en mooie dingen bereikt. Toch was het mogelijk een unaniem gesteunde keuze te maken, en wel voor de Federatie Langstraatbruggen. Zij hebben niet alleen in materiële zin bruggen herbouwd maar ook bruggen geslagen tussen de vele mensen en instellingen die voor het project werden ingezet, en uiteindelijk verbinden zij ook de twee oudste Brabantse steden Geertruidenberg en Den Bosch.

Jan van Laarhoven, voorzitter van de jury

De priester, classicus en historicus Willy Knippenberg (1910-2005) geldt als een van de peetvaders van het regionale geschiedbeoefening in Brabant. Hij stond aan het begin van de oprichting van enkele Brabantse musea en was daarin lange tijd bestuurlijk actief. Daarnaast stimuleerde hij tot op hoge leeftijd het onderzoek naar de volkskunde en de natuurlijke historie van de provincie, gebieden waarop hij ook zelf actief was.

Op initiatief van de Stichting Brabants Heem, de Leerstoel Cultuur in Brabant aan de Universiteit van Tilburg, de Historische Vereniging Brabant, het Noordbrabants Museum en het Nederlands Centrum voor Volkscultuur werd in 2007 de Knippenbergprijs ingesteld voor personen of organisaties die zich verdienstelijk maken op de terreinen waarvoor Knippenberg zich gedurende zijn lange leven heeft ingezet. Om voor de prijs in aanmerking te komen is een voorwaarde dat de veelzijdigheid van de naamgever van deze prijs ook in het voorgestelde project wordt aangetroffen. Het thema voor 2012 wordt binnenkort bekend gemaakt.

NEDERLANDS CENTRUM IMMATERIEEL ERFGOED

15

Vanaf begin 2012 gaat het Nederlands Centrum voor de Volkscultuur zich helemaal toespitsen op het immateriële erfgoed. Als het goed gaat, zal de staatssecretaris in het voorjaar het UNESCO-verdrag voor de Bescherming van het Immaterieel Erfgoed ondertekenen. Het Centrum van Ineke Strouken en Albert van der Zeijde moet de implementatie van dat Verdrag in Nederland in de praktijk brengen. De naam verandert daarom van Centrum voor de volkscultuur in 'Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed', afgekort: VIE.

En het kon niet uitblijven: ook hier worden tijdschriften samengevoegd in de hoop dat zeer verschillende doelgroepen genoeg nemen met een mix. Zowel *Traditie* als *Volkscultuur Magazine* houden op te bestaan. Het nieuwe blad zal 'Immaterieel Erfgoed' gaan heten (4x per jaar, €2).

In het laatste nummer van *Volkscultuur Magazine* worden koeien in de wei gezien als immaterieel erfgoed (en niet alleen afgebeeld op schilderijen). De wakkere dieren staan het liefst in de wei te slapen. Vooral de zeldzame huisdierrassen maken deel uit van het Nederlandse cultuurlandschap en horen als zodanig bij de Nederlandse identiteit.

Datzelfde geldt voor onze volkstuintcultuur aan de rand van kleine steden en dorpen. Ooit dienden die moestuintjes om te overleven, nu is het een vorm van relaxte openluchtrecreatie. Naast aandacht voor Staphorst, Slavernij en

de opmerkelijke Waddencultuur besteedt dit nummer een artikel aan de verschillende vormen over de hele wereld waarop de dood verwerkt wordt.

Jan Franken, voor de portefeuillehouder Immaterieel Erfgoed

MIDDEN- EN KLEINBEDRIJF EN MONUMENTEN

Wandelen door de kern van een oude stad of dorp blijft altijd een interessante bezigheid. Vooral als die wandeling zich niet beperkt tot de hoofdstraten. Ieder van ons zal het herkennen: in steegjes en binnenpleintjes trekken historisch interessante bouwkundige details de aandacht. Dit zijn de plaatsen waar geen prestigieuze gevels te vinden zijn, maar wel veel geschiedenis. Hier zien we middeleeuwse zijgevels, muurankers, sporen die wijzen op de vroegere aanwezigheid van vensters of deuren. Soms dichtgemetseld, maar de oorspronkelijke omlijsting is veelal nog aanwezig. Er is veel te ontdekken. Eigenlijk nog veel leuker dan de voorgevels. Het prikkelt de nieuwsgierigheid naar de geschiedenis achter dit alles. In veel gevallen is de bouwgeschiedenis van een pand alleen te herkennen aan een zij- of achtergevel. De voorgevel en/of de kapconstructie is veelal in latere eeuwen, of erger nog, in recentere tijd vervangen. Zo'n pand kan in de kern nog middeleeuws zijn: de zijmuren en het gebint, tussenmuren op de etages, rookkanalen, trappen, kelders enz. Die restanten kunnen toch nog een historische waarde vertegenwoordigen en informatie verschaffen over de oorsprong van het gebouw en zijn vroegere bewoners of gebruikers. Dikwijls zit achter stucwerk, verlaagde plafonds, voorgemetselde wanden veel interessants ver-

16

borgen. Vaak zijn panden in het bezit van middenstanders. Als voorbeeld neem ik het winkelpand van mijn grootvader aan de Grote Markt te Breda. De voorgevel is nu geheel 19^e eeuws: een eclectische winkelpui met kroonlijst. De trapgevel had mijn betovergrootvader reeds laten slopen, evenals de middeleeuwse kap. Binnen, op de begane grond bevond zich een grote schouw, waar mijn grootvader en zijn medewerkers hun fietsen in stalden. De voormalige bedstede diende als kast, waar de arrenslee in stond. Bij de verbouwing van de winkel begin jaren vijftig werd nog een wand met Delftsblauwe tegels ontdekt. Ook die is niet bewaard gebleven. Op de bovenverdieping waren nog bedsteden aanwezig, in gebruik als kast. De trap naar de tweede verdieping had een gotische betimmering. In de overwelfde kelder bevond zich nog een dichtgemetselde toegang die naar ruimten onder de Grote Markt leidde. Het pand is momenteel geen familiebezit meer.

Toen ik recentelijk op de Grote Markt in Breda kwam, en een blik naar binnen wierp door de etalageruit schrok ik. De winkel ziet er nu net uit als iedere winkel in een elke vinexwijk. De gotische trap boven? Ik vrees het ergste. Er schijnt vrij recent nog wel bouwhistorisch onderzoek te zijn gedaan waarbij sporen van de stadsbrand van Breda van 1534 zijn aangetroffen. Hier zou ik best meer over willen vernemen. Mijn grootvader woonde en werk-te op een zeer interessante locatie, zoals zoveel middenstanders in oude stadskernen. Wat ons, als heemkundigen toch wel erg veel zorg baart is de langzame afbraak van historische panden. Zowel aan de buitenkant, als aan de binnenkant. Meestal is geen onwil in het spel maar onkunde. Men kan natuurlijk niet verwachten dat iedere middenstander over voldoende kennis beschikt om bij bouwplannen historisch interessante bouwelementen als zodanig te herkennen. Grotere, in het oog vallende objecten worden (althans in theorie) toch wel wettelijk beschermd naar wij hopen.

De onzorgvuldigheid in de omgang met bedrijfspanden in het algemeen baart zorgen. Bijvoorbeeld het overkalken van niet monumentale, maar toch fraaie gevels, doet afbreuk aan een mooi straatbeeld. Een pand in Art Nouveau-stijl, met hardstenen, beeldhouwde elementen, en bakstenen versieringen in verschillende steenkleuren moet men niet overschilderen, dat heeft de architect nooit bedoeld. Een gebouw is gewoonlijk het mooist als het

oorspronkelijke ontwerp gehandhaafd bewaard is. Onlangs las ik nog in het Brabants Dagblad dat een bedrijf op een zeer markant punt in het centrum van Tilburg zijn hele voorgevel blauw had geschilderd. De gemeente greep terecht in, en nu is de gevel bruin geverfd, wat minder storend is. Het ware beter, en goedkoper geweest de gevel in het geheel niet te schilderen.

Helaas staan architectonische- en historische waarden dikwijls op gespannen voet met de gebruikswaarde van een bedrijfspand. Met historisch besef en respect voor het erfgoed, en goede wil kan men veel bereiken. Historische elementen in een zaak, café of winkel, kunnen het bedrijf attractiever maken door juist het accent te leggen op de historie. Het bedrijf wordt aantrekkelijker voor klanten. Het erfgoed, zowel als de ondernemer varen er wel bij. Met creativiteit en fantasie kunnen zeer bevredigende resultaten bereikt worden.

Zoals we weten tredt de rijksoverheid terug waar het monumentenbeleid betreft. Het beleid is in handen van de gemeenten. Uit vele voorbeelden die ons uit recente publicaties bereikten gaat dit niet altijd goed. Veel heemkundekringen ervaren dit momenteel. Omdat veel monumentale panden en panden die deze status (nog) niet hebben, maar toch "erfgoedwaarde" bezitten zijn in bezit of gebruik bij het midden-en kleinbedrijf, zoals ik al eerder stelde. Daarom lijkt het mij zinvol deze beroepsgroep rechtstreeks te benaderen. Ik ben zelf ex- "middenstander". Ik heb affiniteit met ondernemers en historie. Een ondernemer moet niet onnodig met regels om de oren geslagen worden. Hij of zij wordt hier al genoeg mee geplaagd. Waar nodig moet handhavend opgetreden worden. Maar motivering en inspirering werkt veel beter. Het is immers ook in hun belang dat het bedrijfspand aantrekkelijk is. Een marketingstrategie is een goed middel om ons doel te bereiken..Om te beginnen zou een aantrekkelijke brochure gemaakt moeten worden met weinig tekst en veel beeldmateriaal. Vergelijkende foto's: goed voorbeeld contra slecht voorbeeld. We moeten niet vergeten dat er ook veel ondernemers zijn die zeer respectvol met erfgoed omgaan, dit benutten op verantwoorde wijze. Zulke ondernemers kunnen we ten voorbeeld stellen. Iedere ondernemer is verzot op gratis reclame. Er gaat een stimulans uit van een beeldpresentatie en brochures waarin de ondernemer zijn bedrijfsnaam gunstig naar buiten gebracht ziet worden. Voor de heemkundekringen zou dit een goed gereedschap zijn bij erfgoedprotectie en voorkoming van "verrommeling" van het straatbeeld. Samenwerking tussen heemkundekringen en Brabants Heem is onontbeerlijk bij de benadering van het midden-en kleinbedrijf. Ook het vakonderwijs zou benaderd kunnen worden, de Kammers van Koophandel zouden dit materiaal kunnen verstreken bij het verlenen van een vestigingsvergunning. Als houder van de portefeuille monumenten wil ik graag informatie van u ontvangen die nuttig kan zijn bij het nodige documentatiemateriaal. Wellicht kent u "hemeltergende" gevallen

van beschadiging van erfgoed. Maar ook goede voorbeelden kunnen benut worden om een vergelijkende documentatie te maken. Graag zou ik reacties willen ontvangen van degenen die de cursus monumenten hebben gevolgd en leden van werkgroepen “monumenten”.

Ik meen dat we gezamenlijk zeker resultaat kunnen bereiken als we er in slagen de handen in een te slaan om een mentaliteitsverandering op gang te brengen bij het midden-en kleinbe-drijf. Het handelen naar de “waan van de dag” is cognitief gezien zelden of nooit goed.

Michiel Govers, portefeuille monumenten

SAMENWERKEN IS DE BOODSCHAP

De directeur van het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), René Bastiaanse, heeft kenbaar gemaakt graag bereid te zijn nauwer met de Heemkundekringen in deze provincie samen te willen werken. Dit geldt met name voor de grote collectie foto's over Brabant. Brabant breed zouden de foto's via de websites van de heemkundekringen een nog groter publiek kunnen bereiken dan nu het geval is. In een gesprek met hem is komen vast te staan dat het BHIC graag de mogelijkheden wil verkennen om onze heemkundekringen op ICT-gebied facilitair te ondersteunen.

De ideeën van René Bastiaanse lijken ons zeer valide en met diens aanbod is een kans van slagen groot. Het doel is eveneens duidelijk. Een veel groter publieksbereik zal ongetwijfeld bijdragen aan een nog hogere waardering voor het beeldmateriaal als historisch erfgoed!

Het bestuur meent dat hier kansen liggen voor zowel onze heemkundekringen als het BHIC. Voor het realiseren van deze doelstelling kan contact worden opgenomen met René Bastiaanse (06-20604402, rene.bastiaanse@bhic.nl), dan wel uw bestuurslid, Tom van der Aalst (06-51450960) of per email: tvdaalst@salha.nl.

Tom van der Aalst

JURIDISCHE ZAKEN

Op 1 juli 2011 is de *Wet Controle op Rechtspersonen* in werking getreden. Vroeger had je bij de oprichting of bij de wijziging van de statuten van je vereniging of stichting alleen een Verklaring van Geen Bezwaar nodig (via de notaris). Nu worden nieuwe bestuursleden eerst gescreend. Dat geldt ook voor een nieuw bestuurslid dat tussentijds in het Handelsregister (KvK) wordt bijgeschreven.

De controle geldt niet alleen verenigingen met rechtsbevoegdheid en stichtingen maar ook en vooral naamloze en besloten vennootschappen, waarborgmaatschappijen en coöperaties. De nieuwe wet is vooral voor die commerciële instellingen bedoeld. De overheid wil met dit permanent toezicht beter vat krijgen op fraudeurs (faillissementsfraude; lege nv's), stromannen, witwaspraktijk en zelfs terrorisme.

De nieuwe wet geldt niet voor een maatschap of voor een vennootschap onder firma. Die hebben geen rechtspersoonlijkheid en de bestuurders daarvan zijn altijd hoofdelijk aansprakelijk.

Voor heemkundekringen, vereniging of stichting, is er weinig aan de hand. Bij een bestuurswisseling of bij gewijzigde statuten worden de (nieuwe) bestuursleden getoetst. De Dienst Justitie loopt even de politieregisters, de belastingdienst en het Openbaar Ministerie langs. U merkt daar niets van. Wat ze bijv. bij de Autoriteit Financiële Markten over u naar boven halen, blijft maximaal twee jaar in een dossier en wordt dan vernietigd. U kunt op grond van de Wet Bescherming Persoonsgegevens opvragen wat ze over u gevonden hebben, maar dat verzoek zal altijd standaard worden afgewezen. In feite is er niets aan de hand, zolang u geen criminelen in uw bestuur haalt. U merkt er zelfs niets van, behalve dat de Kamer van Koophandel u op de screening attent zal maken. U had deze mededeling dus gerust ongelezen kunnen laten.

VAN GEMEENTES EN REGIO'S

Vanuit het coördinatorschap van regio 7, rondom Elde, zijn jaarlijks twee regiobijeenkomsten. Tijdens deze bijeenkomsten wordt enthousiast kennis en kunde gedeeld tussen de heemkundekringen. Zo is er besproken hoe om te gaan met de vele verzoeken van diverse partijen om informatie vanuit de heemkundekringen. En hoe om te gaan met verzoeken voor maatschappelijke stages. Concreet is ook een uitwisseling geweest van huishoudelijke reglementen, hoe regel je nu de verhouding tussen bestuur en werkgroepen? Bijna elke bijeenkomst wordt afgesloten met een presentatie door de gastheer. Zoals in Schijndel, waar Frans Abrahams de opzet de Schijndelse heemkundecursus heeft toegelicht. Een succesverhaal wat ook iedere keer een aantal nieuwe leden heeft opgeleverd. De laatste keer werden we zelfs driedubbel "getrakteerd" door de Kring Vrienden van 's-Hertogenbosch: een rondleiding door het nieuwe Kringhuis, een presentatie over een digitaal opslagmedium en een afsluitende borrel. Het zijn steeds interessante, maar zeker ook gezellige bijeenkomsten.

In de portefeuille gemeenten blijft het (helaas) rustig. In 2009 was behoefte aanwezig om, vanwege de toen aanstaande gemeenteraadsverkiezingen, een bijeenkomst te organiseren over de relatie tussen heemkundekringen en de gemeente. Deze bijeenkomst is druk bezocht. Ondanks de herhaaldelijke kritische geluiden over de (vaak slechte) relatie tussen heemkundekringen en de gemeente, is er nooit een concrete vraag geweest om heemkundekringen te ondersteunen. Een tot nu toe gemiste kans?

Tijdens periodiek overleg met de heemkundeconsulent, Theo Cuijpers, vindt er veel kruisbestuiving plaats tussen Brabants Heem en Erfgoed Brabant. Naast advisering over individuele vragen vanuit de heemkundekringen, zet de heemkundeconsulent zich in voor een brede dienstverlening, onder andere op het gebied van digitalisering, promotie, educatie en subsidies. Naast advisering over individuele vragen vanuit de heemkundekringen, zet de heemkundeconsulent zich in voor diverse werkgroepen, organisatie van diverse studiedagen en cursussen, projecten zoals de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Brabantse variant van de geschiedenis canon. Dit laatste heeft als doelgroep docenten in het basis- en voortgezet onderwijs. Leren over onze historie kun je niet vroeg genoeg beginnen!
Ik denk dat te weten, als de jongste in het bestuur van Brabants Heem.

Coen Boode

21

SCHOOL VOOR GESCHIEDENIS GROOT SUCCES

De School voor Geschiedenis van de Geschiedkundige Kring van Stad en Land van Bergen op Zoom is een ongekend succes. Naar voorbeeld van de cursus Boschlogie in 's-Hertogenbosch ging vorig jaar in Bergen op Zoom een eerste cursus van start van negen lessen en een stadswandeling.

Meteen bleek dat één lesgroep niet genoeg was en daarom werd gestart met twee parallelgroepen. En zelfs daarmee kon de Geschiedkundige Kring niet aan de vraag voldoen en er moest een wachtlijst gemaakt worden.

Inmiddels is het nieuwe cursusjaar van start gegaan met de mensen van de wachtlijst, aangevuld met nieuwe 'leerlingen'. Weer werden twee groepen van elk 37 personen gemaakt en opnieuw is er een wachtlijst. Al die mensen zijn enthousiast aan de slag gegaan om zich te verdiepen in de historie van Bergen op Zoom en het markizaat. Het gaat om mensen die geïnteresseerd zijn in hun eigen omgeving, maar ook mensen die pas in de stad zijn komen wonen en iets meer willen weten van hun omgeving.

„Het is een enorm succes geworden. Eigenlijk veel groter dan we ooit verwacht hadden”, zegt Ad van den Bulck, de voorzitter van de Geschiedkundige Kring. Een bestuurlijke werkgroep vanuit de kring stelde het programma samen, zocht deskundige inleiders en onderhoudt de contacten met de deelnemers.

In het programma van het eerste ‘leerjaar’ komt eerst de algemene historie tot 1500 aan bod, maar ook de nederzettingsgeschiedenis van de stad. Aan de hand van stadsplattegronden wordt de ruimtelijke ontwikkeling geschetst, waarna het bestuur en de rechtspraak aan de orde komen evenals de religie. In het eerste jaar is dit onderdeel toegespitst op het protestantisme. Met thema’s als de vroege bedrijvigheid en industrie, Bergen op Zoom als jaarmarkt- en kermisstad, de geschiedenis van de vesting en de bouwgeschiedenis wordt de reeks van negen avond vol gemaakt. De cursisten ontvangen van elke les een door de betreffende docent geschreven syllabus. „Het laatste onderdeel is een stadswandeling waarbij enkele docenten ter plekke tekst en uitleg geven”, weet voorzitter Ad van den Bulck, die zelf één van de avonden voor zijn rekening neemt.

Tweede leerjaar

Van meet af aan was de opzet drie cursusjaren. Na afloop van het eerste cursusjaar bleek dat - op enkele uitzonderingen na - alle cursisten zich inschreven voor het tweede jaar. Het is dus inmiddels een echte ‘school’ geworden daar in Bergen op Zoom. In het tweede jaar worden de onderwerpen verder uitgediept en zijn de lessen aangevuld met nieuwe onderdelen. Beide cursusjaren worden afgesloten met de uitreiking van een certificaat aan die cursisten die acht van de tien bijeenkomsten hebben bijgewoond.

Een derde cursusjaar zal er niet komen. Deelnemers die na twee jaar verder willen kunnen intekenen op zes modules

van telkens drie lessen. In de loop van de jaren zal het aantal modules stapsgewijs worden uitgebreid. Cursisten kunnen dus tot in lengte van jaren inschrijven op modules. Aan die 'masterclass' mogen dan alleen mensen deelnemen die met goed gevolg de eerste twee cursusjaren hebben afgesloten. „Er is natuurlijk geen examen, maar de deelnemers mogen niet meer dan twee avonden gemist hebben om een certificaat te krijgen”, besluit Ad van den Bulck zijn verhaal.

Misschien dat het initiatief van Bergen op Zoom en Den Bosch ook elders kringen op ideeën brengt. In Den Bosch en Bergen op Zoom kan men altijd terecht voor informatie over de opzet van dit succesnummer.

René Hermans

CURSUS REGIONALE GESCHIEDENIS

bij de leerstoel 'Cultuur in Brabant' in 2012

De cursus 'Regionale geschiedenis in Brabant: een verkenning' van de leerstoel 'Cultuur in Brabant' vindt het komende jaar plaats tussen januari en april 2012. De reeks van twaalf hoorcolleges begint op vrijdag 27 januari en eindigt op 27 april met een excursie. De colleges vinden plaats tussen 11.45 en 13.30 u en worden gegeven door drs. Jan van Oudheusden en prof. dr. Arnoud-Jan Bijsterveld. Deze cursus staat open voor studenten van Tilburg University, mensen uit de archief- en museumwereld, studenten van de Open Universiteit en heemkundigen. Voor medewerkers van musea en archieven en voor leden van heemkundekringen is de cursus gratis, behoudens de aanschaf van het boek van Jan van Oudheusden, *Verhalen van Brabant. Geschiedenis en erfgoed in tien tijdvakken* (Zwolle: Waanders Uitgevers, 2011) en kopieerkosten van aanvullende literatuur (circa € 10). Ook niet-UvT-studenten zijn dus van harte welkom, mits zijn de hele cursus volgen en actief deelnemen in het lezen en bespreken van de literatuur.

23

Het hoorcollege behelst een inleiding in de bestudering van het verleden van de regio en de regionale volkscultuur. Centraal staat de wisselwerking tussen de beeldvorming over het Brabantse verleden en de vormgeving van de hedendaagse Brabantse identiteit.

Inschrijving voor de cursus is mogelijk per e-mail.

Prof. dr. Arnoud-Jan Bijsterveld, Tilburg University, Department of Sociology, Prisma Building (Gebouw P) kamer 1.174a, Postbus 90153, 5000 LE Tilburg, tel. 013-4662283, e-mail a.j.a.bijsterveld@uvt.nl. Privéadres Prof. Dondersstraat 77, 5017 HJ Tilburg, tel. 013-5821905

HEKSENPROCESSEN EN DE ROL VAN DE KATHOLIEKE KERK

Bij het woord 'heks' en 'tovenaar' gaat de aandacht eerst uit naar de woorden en naar de oude wortels van deze woorden. De wetenschappelijk etymologische woordenboeken van Franck-van Wijk en vooral van De Vries zijn hierover niet eensluidend, waarbij De Vries de laatste stand van onderzoek geeft.

Het woord 'heks' komt pas voor vanaf de 16de eeuw, voor het eerst genoemd bij Kiliaen (1529-1607) in zijn 'Etymologicum teutonicae linguae'(1599). In de 16de eeuw en later komt het woord 'heks' veelvuldig voor wegens de vele heksenprocessen. Het woord kwam in het Nederlandse taalgebied terecht vanuit Zwitserland, hoewel in het Middeleeuws het woord 'hexe' wel bekend was. In het oud-Zwitsers luidde het woord 'haghetisse', in het oud-duits 'hagzissa' en 'hagazussa'. Het bestaat dus uit twee delen: 'haga' en 'zussa'. Nu is het woord 'haag' ook wel 'Zaun' en met deze band komt er een verband tussen het oudnoors 'zunnita'. In de oudnoorse volksverhalen is dat een vrouw die op hagen en hekken rijdt. In het westgotische landrecht was het een ernstig scheldwoord om te zeggen dat men een vrouw op een hek van de weide gezien had. Ook vrouwen die in het donker rijden, zijn in de oudnoorse volksverhalen verdacht.

24

Het tweede deel 'zussa' is in het oudnoors en het oudduits 'tossa', verwant met 'tudse', die het dier 'de pad' aanduiden. Verschillende ziekten werden aan dit dier toegeschreven; ook wel gedaanteverwisselingen in padden zijn bekend.

Met het woord 'heks' zijn we dan thuis in oudgermaans volksgeloof en oudnoorse volksverhalen.

Dan het woord 'tovenaar', 'zauberer', in het oudnoors 'taufra'(= beheksen). Het woord 'taufra' hangt samen met het oudengelse 'teafor'(= menie); deze menie was de rode kleurstof waarmee de Germaanse runentekens van magische inscripties ingewreven werden. En weer zijn we aangekomen bij oudgermaans volksgeloof en oudnoorse volksverhalen.

In de vorige aflevering van 'Brabants Heem' schreef Jan Franken over de schuldige rol van de Katholieke Kerk bij hekserij. Hoe hij hieraan komt om bij deze oudgermaanse en oudnoorse volksverhalen en volksgeloof de Katholieke Kerk te betrekken, zal wel moeten worden toegeschreven aan een 'hineininterpreteren' van latere (onjuiste) opvattingen over de rol van de kerk in heksenprocessen.

Ook de referaten die de sprekers na de studiedag lieten uitdelen, geven geen enkele connectie tussen heksen en de Katholieke Kerk. Juist het tegendeel is

waar: de kerk bestreed heksenjacht en heksenprocessen. De volgende citaten mogen dit adstrueren.

Hans de Waardt ('Magie, toverij en hekserij: de duivelse complexiteit van begrippen') schrijft:

"In de analyse van de aard en de inhoud van de toverij, dan wel de hekserij staan te vaak de opvattingen van vertegenwoordigers van politieke en sociaal-culturele elites centraal. Maar het waren zeker niet alleen de elites die bepaalden of een vervolging werd begonnen. Vaak was er sprake van druk vanuit de bevolking om degenen op te sporen en uit te schakelen die mensen, vee en oogst met niet-natuurlijke middelen bedreigden." Dus: heksenjacht en heksenvervolging komt vooral vanuit de (lagere) bevolgingsklassen. Marcel Gielis ('Magie volgens de kerkelijke leer') schrijft:

"De repressie van magische praktijken leidde tot een tragisch misverstand (waaraan de hedendaagse historici zich dikwijls nog niet ontworsteld hebben). Toen Filips II in 1592 een streng edict uitvaardigde tegen bezweerders en tovenaars dachten sommige magistraten en gerechtsofficieren dat dit gericht was tegen heksen, de vrouwen die er door het bijgelovige volk van verdacht werden op magische wijze onheil aan te richten. In 1595 stierven in Peelland 15 vrouwen op de brandstapel. De pastoor van Asten, de Tongerlose norbertijn Jacob van Baerle, deed beroep op bisschop Masius die de Raad van Brabant waarschuwde. Op last van de Raad kwam de procureur-generaal van Brabant, Jacob van 't Sestich, een onderzoek instellen. Hij liet de heksenprocessen stilleggen. Het rondschrijven van 1595, dat de opvattingen weerspiegelde van de bestrijder van de heksenwaan, Johannes Wier, houdt duidelijk verband met de Peellandse heksenprocessen.

Uit smaadprocessen (bv. dat van 1950 in Turnhout!), uit getuigenissen van visitatoren en andere indicaties in de bisdomarchieven en vooral uit een massa volkssagen blijkt dat het bijgeloof – het geloof aan heksen en spoken – wijdverspreid bleef onder het 'volk', hoewel het mettertijd enigszins gemarginaliseerd werd."

Dus: de kerk bestreed heksenprocessen en legde deze stil. Zou Jan Franken het slachtoffer zijn van het tragische misverstand waaraan hedendaagse historici zich dikwijls nog niet ontworsteld hebben?

Charles Caspers ('De mis van Adriana en Adrianus, nieuw licht op een Bredaas toverijproces uit 1589-1590') schrijft:

"Adrianus was voldoende ingewijd in de materie om aan Adriana al die geheimzinnige tekeningen, spreuken en namen uit te leggen. Tijdens het proces pleitten pastoors uit de regio bij de kerkelijke rechtbank voor een milde strafmaat voor hun collega. Adriana werd echter berecht door de schepenbank en stevende af op een strengere straf." Nu was deze Adrianus een priester die dus voor de (milde) kerkelijke rechtbank kwam, met een pleidooi van de pastoors om clementie. Maar zijn vriendin Adriana was het slachtoffer van de wereldlijke schepenbank.

Theo Coun ('De juridische, sociale en familiale samenhang tussen een aantal heksenprocessen in Belgisch-Limburg') schrijft: "Het merendeel van de heksenprocessen, eigenlijk processen wegens schadelijke toverij, werd gevoerd tegen personen die door veroordeelde heksen tijdens hun ondervraging verklikt werden." (...)

"Ik beperk me tot drie aan elkaar grenzende gemeenten in Belgisch-Limburg. Binnen dat gebied werden tussen 1601 en 1616 in totaal 12 vrouwen beschuldigd. (...). Klassiek in de heksenliteratuur is de voorstelling dat het vooral gaat om alleenstaande, oudere, arme vrouwen. Van de 12 vrouwen die van toverij beschuldigd werden, waren er ten minste 10 gehuwd en alleszins 5 waren vermogend. Ook het sociale netwerk van de vrouwen was niet onbelangrijk: een was de dochter en een ander de schoonzus van een schout, een was de vrouw van een schepen, een de schoonmoeder van een schepen en een derde de schoonzus van een schepen. De intensiteit waarmee heksen werden opgespoord en vervolgd, werd ook beïnvloed door de persoonlijkheid van de plaatselijke heer en schout en hun sociale relaties en functies. Als de plaatselijke heer door de Luikse prins-bisschop in bepaalde functies benoemd werd, zal hij waarschijnlijk gemakkelijker de bezorgdheid van (de) prins delen om de toverij uit te roeien."

Dus: de bisschop wilde de heksenvervolgung uitroeien; de aandrift tot heksenvervolgung kwam van de lagere bevolkingsgroepen.

De algemene lijn bij deze studiedag over hekserij is duidelijk: de Katholieke Kerk bestreed heksenjacht, heksenvervolgung en heksenprocessen. Deze kwamen vooral voort vanuit aandrift van de lagere bevolkingsgroepen waarin nog het oude volksgeloof leefde. Alleen historici belast met oude vooroordelen en tragische misverstanden, spreken nog over de schuldige rol van de Katholieke Kerk bij deze heksenjacht, heksenvervolgung en heksenprocessen.

Dr H.A.J.M. Lamers

NASCHRIFT

Mijn twee stukjes in het vorige nummer werden geschreven vòòr het congres waaruit Harrie Lamers citeert. Toch blijf ik met enige nuancering (zeker ten aanzien van de Kempen) bij mijn standpunt: op ons Heksencongres van oktober jl. kwam de Kerk er wel heel mooi af. Wat mijn geachte opponent vergeet te noemen is de encycliek van paus Innocentius VII *Summis desiderantes affectibus* (1484) die het niet heeft over toverij, maar ageert tegen de z,i, veel voorkomende hekserij, een misdaad die niet ongestraft mocht blijven. Ook op mijn vermelding van het verschrikkelijke boek *de Heksenhamer* (1486) geschreven door de dominicaan Heinrich Kremer, inquisiteur, onder aanbeveling van die andere dominicaan Jacob Sprengler. Onder andere de heksenprocessen in het bisdom Koblenz werden door inquisiteurs met behulp van de pijnbank tot bekentenissen gevoerd. Het staat vast dat de meeste (ook Duitse) bisschoppen verstandiger waren. Al geloofden de meesten in toverij, ze waren beslist tegen heksenvervolgung. Daarom moest de pauselijke bul ze aansporen en de dominicanen en andere kerkelijke vervolgers in bescherming nemen. Ja, het gepeupel hield wel van spektakel maar onder de geestelijkheid was er aantoonbaar een minderheid die eigen angsten en vrouwenhaat op onschuldigen botvierde. Binnen hun beroepsgroep vormden ook de sadistische schouten een minderheid. Het was niet of-of, maar en-en. Zou het niet zijn omdat de processen van de inquisitie in het geheim gevoerd werden en de slachtoffers vervolgens aan de wereldlijke overheid werden overgeleverd, dat we denken dat er uit de hoek van de Kerk alleen maar verstandige reacties kwamen?

Jan Franken

LIPS

NV 's-Hertogenbossche Schroevengieterij van M. Lips te Drunen was tijdens de vorige eeuw in binnen- en buitenland een begrip. Veel schepen in alle maten en soorten werden en worden door sloopschroeven van Lips voortgestuwd, waaronder het prinsenjacht Piet Hein in 1937 van prinses Juliana en prins Bernhard. De Sloopschroevengieterij was vanaf 1939 in Drunen nabij het spoorwegstation Drunen-Heusden gevestigd, daarvoor zat het bedrijf aan de Buitendijk (Talent Factory) in 's-Hertogenbosch. De technologische oorsprong lag bij de Bossche ijzergieterij van Chevalier & Co in 1849. Na de Tweede Wereldoorlog maakte het Drunens bedrijf van Lips een spectaculaire groei door en steeg het aantal werknemers tot ruim tweeduizend man. Het passagiersschip Willem Ruys werd in 1947 uiteraard van Lips schroeven voorzien. Directeur Max Lips jr. bouwde het bedrijf uit tot een

multinational en legde in feite de basis voor wat de Metal Valley van Drunen in 2011 is.

Twee oud-medewerkers, Frans Bult en John Straatman hebben de laatste jaren de bedrijfsgeschiedenis van Lips intensief onderzocht. Ze hebben een 176 pagina's tellend boek samengesteld, dat rijk geïllustreerd wordt met veel onbekende en bijzondere foto's. Naast de bedrijfsontwikkeling van de scheepsschroeven, komen de andere Lips-loten in beeld: de metaal-, de aluminium-, en de betonfabriek. Aandacht is er ook voor de uitvindingen en experimenten, de werknemers, de recreatie en de dominante Lips-cultuur.

Het boek met hardcover omslag en 76 pagina's is verkrijgbaar voor €25 in de boekhandel, bij Heemkundekring Onsenoort (www.hkkonsenoort.nl/webwinkel) en bij Kees van den Oord (oordhist@home.nl). Porto €6.

TWEE HONDEN VECHTEN

28

De exploitatie van het Oisterwijkse culturele centrum Tiliander moet kosten-dekkend zijn. Daarom gaat men de commerciële markt op. Sinds december dit jaar is ook de Koninklijke Leerfabriek Oisterwijk, een monument, ook open voor het publiek. Beide gesubsidieerde instellingen willen verenigen huisvesten en commerciële partijen binnenhalen. Dat paracommercialisme is natuurlijk ook een concurrentie voor de bestaande cafés en zalen. Concurrentie is niet erg als maar niet de een wel en de ander niet gesubsidieerd wordt. Uiteraard wil de gemeente het monument overeind houden en het cultureel centrum ook open houden. Met de opening van de leerfabriek zijn er een evenementenhal en een monumentale stoommachine extra in het spel gekomen. De gerestaureerde stoommachine is een excursie waard voor betà's. In de hal kunnen evenementen, feesten, concerten, vergaderingen en markten georganiseerd worden. Zijn ze daarmee een concurrent voor Tiliander? Het zal van belang zijn dat de twee gesubsidieerde instellingen goede afspraken maken en vooraf onderling de taken verdelen. In deze crisistijd zal het meer en meer voorkomen dat een monument en een cultureel centrum elkaar in de weg zitten wanneer ze allebei ook eigen inkomsten moeten scheppen. (*J.Fr.*)

“HUIS VAN BRABANT” KRIJGT OPKNAPBEURT

De vorige verbouwing heeft in 1998 plaatsgevonden. Dan zou het Provinciehuis er 25 jaar tegen kunnen. Maar elke burgemeester en blijkbaar elke gedeputeerde wil graag bouwpastoor zijn. En daarom heeft de provincie 33,4

miljoen klaarliggen voor een nieuwe renovatie die in 2014 klaar moet zijn. Ze staan in Den Bosch te trappelen om het startsein te geven, halverwege de levensduur van 25 jaar. De renovatie wordt gemotiveerd met de noodzaak van een cultuuromslag. Alle ambtenaren krijgen flexplekken, want de hokjesstructuur moet letterlijk en figuurlijk worden doorbroken. Interpolis en andere grote bedrijven zijn hiertoe al 15 jaar geleden overgegaan en komen voorzichtig terug van dat nieuwe idee. De 23 verdiepingen van het provinciehuis worden straks opgeknipt in groepjes van drie verdiepingen. De ambtenaren kruipen straks bij elkaar om integraal aan het beleid te werken. Nu worden de onderlinge verbanden pas in de eindfase aangebracht. Maar straks zitten alle disciplines vanaf het begin bij elkaar. De vraag is dan ook of de chaos al in het begin bij elk beleidstraject aanwezig zal zijn. In de toekomst zullen er voor elke drie ambtenaren twee plekken beschikbaar zijn. Als ze aanwezig zijn, zal dat toch tot ruzie aanleiding kunnen geven. Dit alles moet leiden tot een jaarlijkse bezuiniging van 1,4 miljoen euro. Dat betekent dat de kosten in 24 jaar terugverdiend zijn. Dat is bijna precies die 25 jaar dat we er tegen moeten kunnen. Of krijgt de niet-Brabantse architect over twaalf jaar weer te horen dat ie met zijn poten van die mooie hal af moet blijven? (J.Fr)

UIT DE MEDIA

29

MUSEUM DE LOOIERIJ

Dongen heeft sinds december een plaats waar wordt stilgestaan bij het rijke leerlooiers verleden van het dorp. Dat gebeurt in De Looierij. Dat is het vernieuwde Dongha Museum. Twee jaar geleden besloot het Dongha Museum dat alles drastisch anders moest. Nu is het tweede deel van het geheel vernieuwde gebouw geopend. De donk gelegen achter de oude leerlooierij aan de Kerkstraat, is een van de stille getuigen die herinneren aan het leerlooiers verleden van het dorp. Maar met het museum heeft Dongen er een getuige bij. Dat verleden inspireerde Cees Breugelmans, voorzitter van het Dongha Museum, om de presentatie over een heel andere boeg te gooien in het pand tegenover de donk. Daarop is het museum omgedoopt tot De Looierij. Met de fabriek plus een aanbouw kunnen exposities ingericht worden over geschiedenis, ambacht en kunst. Voor een deel gaat het dan om wisselexposities. Bijvoorbeeld voor jonge kunstenaars. Kern is 'de Leerroute' waarin alles over het looiersvak wordt getoond.

Het museum moet de maat van Dongen gaan overstijgen. Dat gebeurt onder meer door schermen, projectoren en tablets, die het geheel een multimediaal sausje geven.

- *Bron: BD, 6-12-2011, Karolien Koolhof*

WEST-BRABANTSE IDEEËN GENOMINEERD

(springkussen de lucht in)

De organisatie 2018Brabant heeft uit de 650 ingezonden ideeën voor Brabant Culturele Hoofdstad acht inzendingen gekozen. Daarvan zijn er drie afkomstig uit West-Brabant. Het is de bedoeling dat de lezers van de drie Brabantse kranten, waaronder BN De Stem, nu op de website van hun dagblad hun stem uitbrengen op het project dat het meest aanspreekt. Twee van de West-Brabantse komen uit Breda. Elza Ferreira's idee heet *Smaken Verschillen* en is bedoeld voor kinderen. De bedoeling is dat Brabantse en Europese chef-koks naar scholen in Brabant Stad komen om de kinderen verschillende smaken te laten proeven en ook mee te laten koken. Ook uit Breda komt het idee van de kunsttrimbaan. Dat is van illustratiekunstenaar Nanne Meulendijks, die kunst en sport wil verbinden. De interactieve kunsttrimbaan voor jong en oud wordt ontworpen door verschillende kunstenaars en kan bestaan uit houten of andere sculpturen waar trimmers overheen moeten springen, een kunstzinnige slingeroute door het bos, etc. ook genomineerd is het idee 'luchtkastelen' van beeldend kunstenaar van Diana Nooten uit Oosterhout. Verdwenen kastelen herrijzen als luchtkasteel boven de funderingen van het oude kasteel. Ze worden gemaakt van een transparante *special shape* ballon. Voorbeelden zijn Huis ten Strijen en de Slotbosche toren in Oosterhout.

• Bron: BN De Stem, 27-10-2011, Annelies Vlaanderen

30

HEEMKUNDEKRING BRENGT HISTORIE SCHIJF

Het ontstaan van Schijf stond centraal bij de jaarlijkse tentoonstelling van de heemkundekring Swerter Scive. Met foto's en dia's heeft de heemkundekring een beeld gegeven hoe het vroeger moet zijn geweest bij de turfwinning rondom Schijf. Hoewel er nog veenplassen zijn als het Moergat weten de meeste mensen weinig over de historie van Schijf. Het is een heel project geworden waarbij ook de basisschool betrokken is. De bekende geograaf Karel Leenders heeft in het project een lezing gegeven over de verdwenen venen in de regio. Schijf moet rond 1250 ontstaan zijn uit turfwinning. En rond 1400 is het voor het eerst bewoond. Oorspronkelijk heet het dorp Zwart-schijf, ook een verwijzing naar het veen. In die tijd werd de Moervaart gegraven, die via Schijf en Rucphen naar Oudenbosch liep. Het is te hopen dat de heemkundekring alle verzamelde gegevens goed vastlegt.

• Bron: BD, 21-10-2011, Jos Hack

MISDADIGE AANSLAG IN LOON

De misdadige aanslag op Peter van den Hummel op 1 januari 1821, bij het kerkhof in Loon op Zand, is een van de bijzondere onderwerpen in het jaarboek Straet & Vaert van heemkundekring Loon op 't Sandt. Jan van Iersel ontdekte de historische gebeurtenis bij archiefonderzoek naar schout Pieter van den Hummel. Deze stierf in 1855 waardoor u weet dat de aanslag mis-

lukt is. Het slachtoffer werd geraakt door kogels maar overleefde de aanslag. Vier verdachten werden opgepakt maar moesten wegens gebrek aan bewijs vrijgelaten worden. Ook in deze 31ste editie de strijd voor het eigen dokter in Loon op Zand. Pas in 1920 vestigde zich de eerste huisarts in het dorp na een pittige politieke strijd. Kaatsheuvel had al 65 jaar eerder een arts. Weer komt de bedrijvigheid van loon op Zand aan bod met de geschiedenis van de chroomlederfabriek Brabant en tassenfabriek Havro.

Enkele Loonse families hebben bijzondere voorouders. Zo hebben Paulus I van Haastrecht en andere heren van de heerlijkheid Loon op Zand wel eens buiten het echtelijk bed geslapen.

• *Bron: BD, november 2011, Michel Koster*

HUIZE MOERENBURG TERUG

Huize Moerenburg, het omwaterde landhuis halfweg Tilburg en Enschoot, was eeuwenlang de pastorie van de pastoor van beide dorpen. De vroegere hoeve was een van de oudst bekende stenen woningen uit de midden Brabantse geschiedenis en wordt nu opnieuw zichtbaar gemaakt. Dat gebeurt niet met een nieuw stenen gebouw, maar met een stalen constructie.

In november zijn de funderingen gemaakt en bruggetjes over de grachten aangelegd. Huize Moerenburg moet de opstap worden naar het achterliggende platteland. Culturele activiteiten, recreatie en natuur moeten er bij elkaar komen. Dit gezamenlijk project van de gemeente Tilburg en de grondeigenaren tot en met Mie Pieters (café Jagerslust), gaat in het voorjaar van 2012 open.

• *Bron: BD, november 2011*

OOK REUSEL KRIJGT DODENDRAAD

Na het project in Baarle-Hertog-Nassau heeft ook Reusel er een toeristische bezienswaardigheid bij. Zo'n 150 meter van de Belgische grens, langs het fietspad naar Bladel, hebben leden van de Heemkunde Werkgroep Reusel, de elektrische draadversperring uit de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) nagebouwd. Dat is op meerdere plaatsen lang de Belgisch-Nederlandse grens gebeurt onder meer bij het Baarle's gehucht Zondereigen.

Het Duitse leger, dat toen België bezette, had de draadversperring in 1915 aangelegd om smokkelaars en deserteurs tegen te houden, net als Vlaamse jongelui die zich via Nederland en Engeland bij het Belgische leger in het zuiden wilde aansluiten en die de posities van de Duitsers kenden. De bezetters namen geen halve maatregelen: langs de hele Nederlands- Belgische grens, over een lengte van 180 kilometer, brachten ze een elektrische draadversperring aan van 2000 Volt. Zo'n vijfhonderd mensen zijn geëlectrocuteerd. De dodendraad met alle infopanelen is op 25 november officieel geopend door de burgemeesters van Reusel-De Mierden en van Arendonk.

• *Bron: BD, 25-11-2011, Wim Lavrijsen*

STOEPTEGEL OVER DE DOMMEL

De Dommel, stroom door tijd, natuur en landschap is de titel van een loeizware nieuwe uitgave. Er staat dan ook alles in over het riviertje tussen Peer (België) en de Maas. Het Dommelgebied vormt met alle zijriviertjes het bloedvatenstelsel van de Meierij. De kloeke uitgave van de ecologisch kring besteedt uiteraard veel aandacht aan flora en fauna maar ook de juridische strijd tussen Oisterwijk en Tilburg (voer voor juristen) komt aan de orde. Dat conflict ging over de waterkwaliteit van de Leij, een van de hoofdtakken. In Oisterwijk werd deze Voorste Stroom de blauwsloot genoemd vanwege de chemische lozingen van de wollenstoffenfabrieken van Tilburg. Ouderen weten nog te vertellen dat binnen een week na het poetsen het tafelzilver zwart uitsloeg. Dat kan niet gezond geweest zijn. Na een groot aantal 'Vuile Stroom'-arresten bij de Hoge Raad heeft Oisterwijk de slag gewonnen. Na de eerste decennia van de vorige eeuw kwamen de eerste grote waterzuiveringsinstallaties. Het waterschap bij Tilburg moest voorop lopen. Ook kreeg Tilburg de vloeivelden ten noorden van de stad. Maar de echte verbetering kwam pas na 1970 met de wet Verontreiniging Oppervlaktewater kwam er echt verbetering van de waterkwaliteit. Maar tot in de jaren '80 spoelde meststoffen uit de landbouw in het bekenstelsel. Vergeleken met toen is het nu een paradijs. Met de huidige meanderprojecten krijgen de beekprik, de gele kwikstaart en het drijvende waterweegbree weer volop kansen. De hele Dommelloop krijgt zijn water vanaf het Kempisch Plateau in België en uiteindelijk komt alle water samen met de Aa uit de Peel, samen op het laagste punt: Den Bosch. De schrijvers konden daarom niet om de historie heen: het Beleg van 's-Hertogenbosch door Frederik Hendrik. Dat alles is te vinden in een kloek lees-en kijkwerk met het gewicht van een stoeptegels, van 300 pagina's en 350 foto's. Dat kost tot 1 januari nog geen 30 euro en daarna 7,50 euro meer.

• *Bron: BD, 29-11-2011, Ben Ackermans*

ERFGOEDPUNT IN ASTEN

In het Beiaard- en Natuurmuseum in Asten vindt sinds kort Erfgoed De Peel onderdak. Het Erfgoed is een ontmoetingsplek voor iedereen die belangstelling heeft voor De peel en de Peelhistorie. Er kunnen antwoorden gevonden worden op vragen op het gebied van de geschiedenis van de Peel en de Peeldorpen. In de bibliotheek van het Erfgoedpunt kunnen die antwoorden gezocht worden maar dat kan ook via de computers in het Erfgoedpunt. Verder kunnen de vragen en verzoeken om advies voorgelegd worden aan de consulent van het Regionaal Historisch Centrum Eindhoven, Hans van de Laarschot, met zijn 30 jaar ervaring.

Elke vraag over het erfgoed van Deurne, Asten, Someren en de Peel kan gesteld worden. Hoe kom ik aan de bouwtekening van mijn huis dat in 1920 gebouwd werd? Waar vind ik de krant van 30 oktober 1961 om te gebruiken

Oudenbosch

bij het gouden huwelijk van mijn ouders? In welk archief kan ik vinden wanneer mijn opa als turfstecker in de Peel heeft gewerkt? Hoe kom ik te weten wie op die oude foto's staat die ik op zolder gevonden heb? Op de ene vraag zal een concreet antwoord volgen, op een ander een advies of een verwijzing naar het heemhuis, naar een archief of naar een andere erfgoedinstelling. U kunt hulp krijgen (een demonstratie) over hoe u de computer kunt gebruiken bij stamboomonderzoek. Belangstellenden hoeven geen afspraak te maken en kunnen zo binnenlopen. De ingang is via het nationaal Beiaard- en Natuurmuseum in Asten; als u het museum ingaat betaald u het normale tarief en als u naar het Erfgoedpunt loopt is dat gratis.

• *Bron: Trompetter DAS, 12-10-2011*

ROMANESCO KRIJGT ANDERE ACHTERNAAM

De Mierlonaar Hein Romanesco krijgt na ruim 80 jaar een andere achternaam. Zijn post is inmiddels zo goed als altijd juist geadresseerd. Het kostte de nodige moeite maar ook in het telefoonboek staat de naam van Hein Romanesco sinds kort juist gespeld. Als de 87-jarige Mierlonaar zich voorstelt zal de nadrukkelijke 'a' je niet snel ontgaan. "Hier in het zorgcentrum maken ze er wel eens grapjes over maar het is niet niks als je meer dan tachtig jaar met de verkeerde achternaam hebt rondgelopen" verteld Romanesco, die eerst Romonesco heette. Als fervent stamboomonderzoeker stuitte hij een aantal jaren geleden op een schrijffout die volgens hem bij de gemeente

Aarle-Rixtel moet zijn gemaakt. Stephano Romanesco, in 1766 geboren in Pollegio, in het Italiaans sprekende gedeelte van Zwitserland, emigreerde naar Nederland en trouwde in 1794 in Best. Toen het gezin met kinderen verhuisde naar Aarle-Rixtel werd de o voor een a aangezien. Daar is de fout gemaakt. De Mierlonaar zette daarop alles op alles om zijn achternaam te veranderen. "Geboorteaktes en Trouwaktes, ik had alle documenten waarmee het te bewijzen was". De door de Koningin ondertekende verklaring is ingelijst en heeft een prominente plek in zijn huiskamer gekregen. Hoe is het met zijn verdere familie? Alleen zijn neef Peter Romanesco en zijn gezin hebben ook de moeite genomen om de naam te veranderen. Het kost dan ook een paar duiten. Alle andere familieleden heten nog gewoon Romonesco. De broer van Hein heeft het bijvoorbeeld één grote flauwekul gevonden. Het stokje van het stamboomonderzoek is doorgegeven aan zijn neef, die in Mierlo-Hout woont. De stamboom is nu ook op Internet beschikbaar op een veel bekeken webiste. Daar blijkt dat van de naam nog vele andere verbasterde versies voorkomen (Romanesko, Romenesco, Romaneschi). "Waarschijnlijk had Stefano een niesbui bij de aangifte van dit kind" grapt Peter Romanesco in de digitale stamboom.

• Bron: ED, 9-11-2011, Evi van den Oever

Wim Sarts, mede-oprichter en 25 jaar bestuurslid van Op 't Goede Spoor in Waspik wordt onderscheiden met het zilveren draaginsigne van Brabants Heem

BEZWAAR TEGEN INKORTEN KRAANBAAN

Stadshistoricus Giel van Hooff uit Helmond gaat ervan uit dat de gemeente een ontheffing nodig heeft om de rails van de kraanbaan bij de Cacaofabriek in te korten. Zowel de Monumenten Werkgroep Helmond als stadshistoricus vinden het moeilijk verteerbaar dat B&W de gemeenteraad laat weten als een vaststaand gegeven dat de baan wordt ingekort. Welke procedure precies gevolgd moet worden, weet Van Hooff ook niet. "We hebben iets dergelijks niet eerder aan de hand gehad", zegt hij. In een brief aan B&W kondigen de Werkgroep en de stadshistoricus alvast aan dat ze bezwaar zullen maken wanneer er een ontheffing van de gemeentelijke monumentenverordening komt. B&W moeten dus ontheffing geven en dan zal deze worden bestreden. Van Hooff heeft nog geen argumenten gehoord om de kraanbaan in te korten. Volgens de Monumenten Werkgroep is het spoor over de hele lengte van 60 meter aangemerkt als gemeentelijk monument. B&W hebben nog niet aan de Helmondse raad aangegeven over hoeveel meters minder het gaat. Dat wordt nader bepaald. Het inkorten is onderdeel van de plannen om de kraan en de kraanbaan bij de Cacaofabriek te restaureren.

• *Bron: ED, 9-11-2011*

GELDROP-MIERLO TIJDENS WO II

Toen hij eraan begon dat Ad Hermens nog dat het een dun boekje zou worden. Intussen is zijn boek over Geldrop en Mierlo tijdens de Tweede Wereldoorlog klaar. Vijf jaar heeft de amateur-historicus eraan gewerkt. Steeds weer ontdekte Hermens nieuwe documenten en kreeg hij nieuwe informatie en foto's toegestuurd. "Ik had al veel informatie in mijn archief, maar nu is er meer bijgekomen en dat zit allemaal in mijn boek". De Geldroppenaar sprak met tientallen ooggetuigen en kreeg inzage in de dagboeken van de zusters van Liefde en Barmhartigheid in Geldrop en van de franciscanessen in Mierlo. Het resultaat is omvangrijk: 768 pagina's over de oorlog en de bevrijding en het dagelijkse leven in Geldrop, Mierlo en Mierlo-Hout. De vliegtuigcrashes, het Engelse kerkhof in Mierlo en het herdenkingsmonument in Mierlo-Hout, het wordt allemaal beschreven en dan zijn er nog 1973 illustraties. Zestien december zal Hermens het eerste exemplaar aanbieden aan burgemeester Donders- De Leest.

• *Bron: ED, 17-11-2011, Martin de Bruijne*

DE BEVRIJDERS TERUG IN ONZE STREEK

De Timberwolves zijn een trots onderdeel van de wereldgeschiedenis. De veteranen herhaalden dit najaar de route die ze aflegden tijdens de Bevrijding in 1944. Het waren nog vijf veteranen die meegeholpen hebben Oudenbosch en Standaardbuiten tot Moerdijk te bevrijden. Bij de reünie van vorig jaar in Chicago waren er nog tweehonderd. In oktober en november 1944 trokken de Amerikaanse bevrijders vanuit Achtmaal richting Moerdijk.

Dit jaar legde ze die route opnieuw af maar niemand herkende één plek. Dat komt niet omdat er zoveel veranderd is maar omdat men in 1944 niet eens wist waar men zat. Pas later zijn de veteranen geïnteresseerd geraakt in Nederland (dat komt omdat de Nederlanders zo dankbaar zijn en juist dat maakt ons zo trots). De veteranen komen hier graag met kinde-

ren en kleinkinderen omdat ze het werk van hun vaders en opa's een plaats willen geven in de Amerikaanse historie. In de Verenigde Staten is weinig aandacht voor de Tweede Wereldoorlog. In Nederland is dat iets beter. De Verenigde Staten hebben de mensen, maar Nederland heeft de plaatsen van herinnering. De families gaan samen met de vrienden van de Timberwolves langs de herdenkingsplaatsen en poseren graag bij elk oorlogsmonument. De bevrijders van Antwerpen zijn uiteindelijk bij Moerdijk gestopt. In de nieuwe situatie werd het regiment overgebracht naar Duitsland.

• Bron: BN De Stem, 25-10-2011, Frank Timmers

p.s.: de krant geeft Standaardbuiten, de index van de Historische Topografische Kaarten geeft Standaardbuiten, de topografische kaart zelf geeft Standaardbuiten. Dat is de juiste spelling.

DE GROTE GEREFORMEERDE KERK VAN KLUNDERT

Bij de scheuring van 1887 werden de meeste hervormden in Klundert gereformeerd. Daarom hebben ze nu nog steeds zo'n grote kerk. De meeste protestantse kerken in Noord-Brabant zijn maar klein, behalve in de Westhoek. Daar wonen relatief veel protestanten en zijn de kerken navenant groter. Vooral de hervormde kerken springen eruit, zoals die in Dinteloord, Fijnaart, Willemstad en Zevenbergen, maar de grootste is toch echt de gereformeerde kerk in Klundert. De kerk, die uit 1889 dateert, heeft maar liefst 1200 zitplaatsen, net zoveel als een grote theaterzaal. Hij is dan ook voor de nieuwkomers gebouwd. Als je de kerk binnenkomt, valt het nog niet eens zo op. Maar boven op de galerij zie je pas echt hoe groot de kerk is. Nu zit de kerk nog maar zelden helemaal vol. Van de negenhonderd leden komen er gemiddeld zo'n driehonderd naar de kerk. En dan nog verdeelt over een ochtend- en een middagdienst. Alleen bij een bijzondere uitvaart of tijdens de Kerstzang, zit de kerk veel voller. Een troost is dat de kerk van de brandweer ook niet eens meer afgeladen vol mag zitten. Hoewel de gereformeerden en hervormden kerken zijn samengevoegd in een PKN-Kerk is dat in Klundert nog niet het geval. Er zijn nog steeds twee kerkgebouwen in Klundert. Blijkbaar zijn daar de verschillen nog groot. Zo hebben de gereformeerden al vrouwen in de

kerkraad, daar zijn de hervormden, die over het algemeen wat behoudender zijn, nog niet aan toe. Er is ook geen noodzaak tot fusie vanuit financieel oogpunt. Toch zal de eenheid er op den duur wel komen. Dan zal de monumentale hervormde kerk aan de Kerkring wel het nieuwe kerkgebouw worden.

• *Bron: BN De Stem, 25-10-2011, Jan van Zuilen*

ASDONKS KAPELLETJE GERESTAUREERD

De beelden komen nog uit de muur van Mariëngaarde en ze hebben nog te lijden gehad onder de tijd. Het Asdonks kapelleke, een oorlogsmonument, was toe aan restauratie. Bij de twee vrouwenfiguren ontbreken drie van de vier handen. De beeldengroep in het kapelleke aan de Asdonkseweg in Aarle-Rixtel is de tijd duidelijk niet ongeschonden doorgelopen. Want ook het oppervlak van de twee witte stenen beelden ziet er

Molenschot

craquelé uit. En is op veel plaatsen licht beschadigd. Het kapelletje wordt gerestaureerd. De gemeente heeft de bestrating al opgeknapt en zal er rozenstruiken planten. Een werkgroep van de heemkundekring Barthold van Heessel doet het schilderwerk. Het Asdonks kapelleke is een oorlogsmonument. Ernaast staat een hardstenen plaquette met daarin de namen van de oorlogsdoden: vier gesneuvelden uit Aarle-Rixtel, twee onderduikers en de namen van de achtkoppige bemanning van het vliegtuig dat in 1944 op Aarle-Rixtels grondgebied is neergestort. Dat was net onder Heikant, vlakbij het joodse kerkhofje. De beelden zijn ouder dan het kapelletje zelf weet Ton Swinkels van heemkundekring Barthold van Heessel. Die zaten eerst in de muur voor Mariëngaarde. Aan de twee zijanten zaten kapelletjes met daarin een beeldengroep die ouderen nog wel kennen. Zo is er een ansichtkaart uit 1932 met de afbeelding van het pensionaat waarop de twee witte figurenbeelden, die nu aan de Asdonkseweg staan, duidelijk te herkennen zijn. In de jaren '50 is die muur afgebroken. Het beeld heeft daarna nog even op de kruising van de Lieshoutseweg gestaan. Kort daarna is het kapelletje opgericht. Pas in 1994 werd het een officieel oorlogsmonument. De restauratie zal in maart 2012 afgerond zijn.

• *Bron: Ed, 16-11-2011, Mieke Bon*

ZELDZAME VONDST IN ELSENDORP

Op Elsendorps grondgebied, vlakbij de Ripse Paal, is een zeldzame bijl gevonden uit 2900-2500 v.Chr. tijdens het aardappelrooien zag Bernard

Ploegmakers plotseling iets opvallends liggen in het zand. Als lid van de heemkundekring De Rips besefte hij dat het ding geen gewone steen was. Stadsarcheoloog Nico Arts uit Eindhoven heeft dat gevoel inmiddels bevestigd. Hij spreekt van een voor Noord-Brabant “extreem zeldzame vondst”. Het gaat hier namelijk om een rechthoekige trapeziumvormige vlakbijl, gemaakt van bryozoënvuursteen. Die komt in het zuiden van ons land zelden of nooit voor, volgens Arts. In het zuiden zijn alle gevonden stenen vlakbijlen altijd ovaal. Alleen in het noorden van Nederland, Duitsland en Polen worden rechthoekige exemplaren aangetroffen. Er moet dus iemand zo’n ding hebben meegebracht. Hoewel dit type bijl kenmerkend is voor de zogeheten Trechterbekercultuur (3400-2900 v. Chr.) stamt hij waarschijnlijk uit de Enkelgrafcultuur (2900-2500 v. Chr.), vermoedt Arts. Bryozoënvuursteen bevat veel fossielen en dat is kenmerkend voor afzettingen van landijs en typisch iets voor noordelijke gebieden.

De vondst is niet veel geld waard maar heeft grote maatschappelijke en informatieve waarde. De heemkundekring De Rips is nog niet zo lang geleden opgericht en bivakkeert tijdelijk in het bejaardentehuis. Dus tentoonstellen zit er niet in. Maar wellicht kan de vondst voorlopig in een glazen vitrine getoond worden. De bijl lag vlakbij de grensmarkering die niet voor niets de Ripse Paal heet. De vondst zat in een laaggelegen landschap. Daar vind je vaak voorwerpen die verloren zijn en nog intact. In hoger gelegen gebieden woonden mensen. Die gooiden voorwerpen vaak weg als ze kapot waren.

• *Bron: ED, 15-11-2011, Anja van den Akker*

ADOPTIE MONUMENT

Een groep schoolkinderen van de basisschool De Bron uit Goirle heeft bij de jaarlijkse herdenking van De Bevrijding de militaire begraafplaats op het kerkhof van St. Jan bezocht. Er zijn 27 geallieerden en 1 Goirlenaar begraven die in de Tweede Wereldoorlog zijn gesneuveld. De school heeft het herdenkingsmonument geadopteerd. Bij de graven zijn door de leerlingen van De Bron kruisjes gelegd en gedichtjes voorgelezen. Ter voorbereiding hebben heemkundigen gastlessen over Wereldoorlog Twee gegeven. Die gingen o.a. over de fusilladeplaats in de bossen van De Gorp en De Rovert, waar op 15 augustus 1942 vijf gijzelaars zijn doodgeschoten. In de lessen is vooral het begrip ‘Vrijheid’ overgedragen. Het is opvallend hoeveel belangstelling jonge kinderen voor deze gebeurtenis hebben. En dat niet alleen omdat er in Goirle straten naar de 5 gijzelaars zijn genoemd.

• *Bron: Stadsnieuws, 19/10/2011, Jan Loonen*

MET ZO’N OUDE FABRIEK KUN JE VEEL

Het ruisen en knisperen van vuur in de kathedraalachtige leegte van een oude fabriek. Je zou eigenlijk geluid als een logo moeten hebben voor de

eerste internationale biënnale Leegstand & Herbestemming. De biënnale is een initiatief van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed. Het vuurspektakel voltrekt zich in het Eiffelgebouw in Maastricht. Een van Nederlandse grootste fabriekgebouwen. De sanitairfabriek verkeert in bouwvallige toestand. Dit project maakt de leegstand in Nederland voelbaar. Op dit moment staan 7 miljoen m² kantoren, 40.000 verdiepingen boven winkels, 10.000 monumenten en 13.000 winkels leeg. Daar komt elke dag nog een leegstaande boerderij bij, elke week twee leegstaande kerken en elke maand een leegstaand klooster. In het hele land zijn elf onderzoeksbureau opgericht om na te denken over de herbestemming van dergelijke gebouwen.

Voor de steenfabrieken langs de grote rivieren, de verspreide bunkers, en de forten van de Hollandse Waterlinie kun je nog aan een toeristische bestemming denken. Maar wat te doen met een groep kerken in de Zaanstreek? Of het voormalige gebouw van het Bureau voor de Statistiek in Heerlen? Er is een nationaal herbestemmingsteam benoemd en het rijk heeft dit najaar 4 miljoen beschikbaar gesteld om de leegstaande monumenten in ieder geval wind- en waterdicht te houden.

• *Bron: NRC, november 2011, Tracy Metz*

GRAFVONDSTEN HOOGELOON GEPRESENTEERD

In Vessem zijn donderdagavond 8 december de Romeinse grafvondsten gepresenteerd die eerder werden opgegraven in Hoogeloon. De vondsten zijn uniek voor Nederland.

Op de Kaboutersberg in Hoogeloon werden begin jaren '80 een villa en een grafveld uit de Romeinse tijd blootgelegd. Dat wil zeggen uit de tweede eeuw na Christus. Na jaren van onderzoek is duidelijk geworden dat er in die periode ook een grafveld heeft gestaan. Er zijn namelijk crematieresten, potten en een olielampje gevonden die daar op duiden.

Over de stand van zaken van het archeologisch onderzoek is ook een boek geschreven:

Bijltjes op de Kabouterberg. Tot een eeuw geleden werd gedacht dat er kabouters hadden gewoond op de Kabouterberg. Het was namelijk onbekend wie ooit de grafheuvel had gebouwd, dus dat moesten de kaboutertertjes gedaan hebben. In de omgeving van de Kabouterberg in Hoogeloon zijn ook 10 bronzen bijlen gevonden. Die bijlen zijn 3500 jaar oud. Zowel het Romeinse grafmonument als de bijlen zijn zeer bijzonder en zeldzaam. Archeoloog Jan Roymans noemde Hoogeloon bij de boekpresentatie dan ook de archeologische parel van Brabant.

• *Bron: www.omroepbrabant.nl, 8-12-2011, Fred Meeuwssen*

*Voorkant: Kerststal Oisterwijk; houtsnijder T. van Kuik
Hierboven: Rini Rovers-Swaanen neemt afscheid als bestuurslid van Brabants Heem*

Brabants Heem wil de ondersteunende organisatie zijn voor 121 zelfstandige, Brabantse heemkundekringen. De stichting organiseert cursussen en studiedagen, zet netwerken op en geeft adviezen. Dat alles om de deskundigheid van de kringleden te bevorderen op alle terreinen waar dat nodig is. Verder stimuleert Brabants Heem nieuwe initiatieven en onderlinge samenwerking. Brabants Heem: van vrijwilligers voor vrijwilligers.

Parallele artikelen in de website: www.brabantsheem.nl

Uitgave: Brabants Heem

Redactie: Jan Franken, Philo Ijpelaar

Foto's: Redactie, Theo Cuijpers, e.a.

Ontwerp en Drukwerk:

Alle rechten voorbehouden. Niets in deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt, in welke vorm ook. Hetzij elektronisch dan wel mechanisch door fotokopieën, scans of opnamen. Tenzij voorafgaande toestemming van de uitgever. De uitgever heeft er naar gestreefd om alle copyrights in deze uitgave te regelen. Wie meent alsnog rechten te kunnen doen gelden wordt verzocht contact op te nemen.

